

Sølund Bro

Af Anders Hagen Mørk og Ejvind Hertz

Ind imellem afslører selv små udgravningsfelter store og overraskende opdagelser. Netop det var tilfældet, da arkæologer fra Museum Skanderborg i sensommeren 2020 blev tilkaldt ved et jordarbejde midt på Sølundvej. Her var Skanderborg Forsyning i færd med at føre nye vandledninger langs vejen, og i et af de små underboringshuller havde man netop påtruffet velbevaret, groft forarbejdet tømmer. Museets arkæologer besigtigede straks stedet. Indkapslet i vandmættet tørvejord sås adskillige tætliggende stammer samt et par svære lodretstående egestolper. Skanderborg var med ét blevet en bro rigere. Få dage efter opdagelsen indløb en opsigtsvækkende besked fra det dendrokronologiske laboratorium. Brokonstruktionens alder kunne fastsættes til ca. år 1565. Men fundene fra bunden af det lille udgravningsfelt gemte på endnu en overraskelse – en forbausende hemmelighed som naturvidenskabelige undersøgelser løftede sløret for en oktoberdag i 2021.

Velbevaret tømmer

På en lun septemberdag i 2020 blev arkæologer fra Museum Skanderborg kaldt ud til et godt og vel 8 m² stort underboringshul, gravet i kanten af Sølundvej. Øverst i hullet svajede gamle telefonkabler og el-ledninger fra hver side af nedgravningens jordvægge. Nederst, på hullets bund, knap to meter under den asfalterede kørebane lå hen ved en snes vandretiggende træstammer. De lå indlejret i vandmættet sumptørv, der havde bevaret træet i nærmest uforandret stand. Der var tale om løvtræ af sorterne bøg, birk og el. De tætlagte, stedvist barkklædte stammer, der målte mellem 10-20 cm i tværmål, havde en øst-vestlig orientering og lå arrangeret tæt side om side i et strøg omtrentligt parallelt med den nuværende Sølundvej. Mod vest fortsatte stammerne ind i jordvæggen under asfalten, og mod øst var de abrupt afsluttet med et par enkelte øksehug. Langs stammernes østlige kant fremkom to skråt nedbankede stager, der har fikseret de vandrette rafter i den bløde sumptørv. Træstammernes fulde længde kunne ikke fastsættes, men de længste må havde målt mindst to meter.

Omkring træstammerne sås to svære, lodret nedrammede egestolper. I modsætning til det vandretliggende træ var disse stolper ikke tilvirket med økse, men i stedet udsavet til et kvadratisk tværsnit á godt 23 cm på hver led. Egestolperne var placeret med en indbyrdes afstand på ca. halvanden

- ◀ *Velbevarede vandretliggende træstammer og solide, udsavede egestolper dukker frem af dyndet i det omtrent 8 m² store underboringshul i kanten af Sølundvej.*

Med et vældigt 'svup' blev de 450 år gamle egestolper halet op af sumptørven under Sølundvej.

De to udsavede og tilspidsede egestolper. Stolperne er bevaret i 172 og 182 cm's længde. Toppene er bortrånede.

meter og stak knap en halv meter op fra hullets bund. Oprindeligt har stolperne været højere. Toppene var rådnet bort nøjagtigt ved tørvelagets øvre grænse, eftersom det tykke påkørte sandlag, der lå herover, ikke besad mosejordens konserverende virkning. Ved hjælp af et par stropper og venlig assistance fra en af Skanderborg Forsynings gravmaskiner lykkedes det med vældige 'svup' at vriste de solidt plantede egestolper fri. Nu kunne tømmerets egentlige dimensioner tages i øjesyn. De to egestolper – begge omhyggeligt tilspidsede – var bevaret i henholdsvis 172 og 182 cm's længde.

Gammel bro, ældre vad

Det kraftige egetømmer har udgjort en del af de bærende fundamenter i en brokonstruktion, anlagt på det smalleste sted mellem Svanesø og Lillesø (også kaldet henholdsvis Sortesø og Henning Sø). Nøjagtigt hvor lang denne bro har været, vides ikke med sikkerhed. At dømme ud fra kortmateriale fra begyndelsen af 1800-tallet har der på dette sted været ikke mindre end 70 meter fra bred til bred. Her har broen sparet den vejfarende for en omvej vest om Svanesø på henved 3,5 km.

Dagen efter, at egetolperne var halet fri, blev de fragtet til Afdelingen for Konservering og Naturvidenskab ved Moesgård Museum med det formål at blive årringsdateret. Her kunne fældningstidspunktet fastsættes til omkring år 1565. Altså midt under Frederik 2.'s omfattende ud- og ombygning af Skanderborg Slot. Kongen gav i 1561 lensmanden ved Skanderborg Slot besked på at lade Øm Klosters bygninger nedrive og fragte byggematerialerne til Skanderborg for at opbygge den gamle middelalderborg til et mere moderne renæssanceslot. Først i efteråret 1572 stod den nye beboelsesfløj med de kongelige gemakker så færdig, at den nygifte konge kunne tage ophold for jul og nytår med sin dronning, Sofie af Mecklenburg.

Men hvad med de vandretliggende træstammer? Deres funktion kunne ikke med sikkerhed bestemmes ved udgravningen. Udgjorde de tætlagte rafter en simpel arbejdsplatform anlagt af håndværkerne i forbindelse med brobyggeriet, eller var der mon tale om resterne efter et ældre vadested – og i så fald, hvor gammelt var det?

Svaret på disse spørgsmål lod vente på sig, men kom så endelig i begyndelsen af oktober 2021, da kulstof14-laboratoriet ved Aarhus Universitet kunne præsentere nogle højst overraskende analyseresultater. Rafterne var ikke samtidige med brokonstruktionen, men tilhørte i stedet et langt ældre vadested. Træet var fældet i slutningen af vikingetiden/tidlig middelalder, omtrent mellem år 1030-1150, og havde altså allerede ligget på stedet i godt og vel et halvt årtusinde, da egetræsbroen blev opført. Stammerne havde ikke kunnet sikre tørskoet færdsel, men de havde trods alt bidraget med et fast underlag over søbundens bløde dynd for de mennesker, dyr og vogne, der vovede sig over vadestedet.

En konge værdig

Det er en kendt sag, at der længe har eksisteret en færdselsåre mellem Svanesø og Lillesø netop dér, hvor den nuværende Sølundvej befinder sig. Fra ældre kortmateriale over Skanderborg By kan overfartsstedet følges hen ved tre hundrede år tilbage, til i hvert fald år 1739. At en brokonstruktion er opført her næsten to hundrede år tidligere under Frederik 2.'s regeringstid, og at et endnu ældre vadested kan føres helt tilbage til sen vikingetid, det var ganske uventet.

Frederik 2. portrætteret af Hans Knieper, 1581. Frederik 2. blev født i 1534 og regerede fra 1559 frem til sin død i 1588. Nationalhistorisk Museum, Frederiksborg Slot.

Ser vi kilderne nærmere efter, er det imidlertid ikke så usandsynligt, at lige netop Frederik 2. må have stået bag bestillingsordren af den solide brokonstruktion. Kongen var en yderst entreprenant herre på Skanderborg-egnen. Med byggematerialer, bl.a. hentet fra nedrivningen af Øm Kloster, moderniserede han fra 1562 og frem til 1574 – let afbrudt af Den Nordisk Syvårskrig (1563-1570) – den gamle fæstning på holmen i Skanderborg sø. Fra at være en utidssvarende middelalderborg blev slottet et nyt, prægtigt renæssanceslot med tilhørende slotskapel, vandkunst i slotsgården, frugthave, skibe på søen og frem for alt let adgang til jagt i Dyrehaven tæt ved. Den kongelige dyrehave var en del af det store jagtdistrikt, kaldet Skanderborg Vildtbane, der omfattede en halv snes herreder fra Horsens til Viborg, hvor kongen alene havde jagtretten. Fra kongens egen hånd – bl.a. fra brevvekslinger og dagbogsnotater – ved vi, at Frederik 2. om nogen var glad for sit nye slot. Kongen kendte efter eget udsagn *'ikke noget bekvemmere sted end Skanderborg'*¹, og bekvem færdsel hertil må i sagens natur også have været af afgørende betydning for den royale bygherre. Den jagtglade og flittigt omrejsende konge tog ofte ophold på slottet, hvor han gavmildt indbød til storslåede banketter og overdådige jagtselskaber. Kongen selv, hele det kongelige følge og de mange tilrejsende gæster, der jævnligt har valfartet til og fra det nye slot, skulle naturligvis have både fremkommelige veje og sikre broer at færdes på. Eksempelvis udgik der den 10. september 1574 befaling om, at bønderne omkring Skanderborg og Århus skulle sørge for at istandsætte egnens vej- og broanlæg.

Vejanlæg på royalt initiativ

En velfungerende infrastruktur har figureret højt på Frederik 2.'s personlige dagsorden. Ikke blot omkring Skanderborg, men over kongeriget i det hele taget. Vejnettets beskaffenhed har været af fundamental betydning for effektiv samfærdsel, handel, kommunikation og militær mobilitet. Ikke desto mindre begynder flere skriftlige kilder fra midten af 1500-tallet i stigende grad at berette om vejenes ofte elendige tilstand². På sine mange rejser rundt om i landet har Frederik 2. ved selvsyn kunnet iagttage vejenes ringe forfatning, og kongen udstedte da også gentagne gange befalinger om istandsættelse af de plørede, opkørte veje. De kongelige påbud havde imidlertid ikke nogen synderlig effekt. I hvert fald så kongen sig nødsaget til at tage sagen i egen hånd. Men i stedet for at udbedre de gamle udtjente veje, iværksatte Frederik 2. anlæggelse af spritnye vejanlæg på rigets vigtigste strækninger. Eller rettere på de strækninger, som kongen selv benyttede mest, altså fortrinsvis ruter mellem slotte, godser og andre af kronens ejendomme – særligt de sjællandske. Dette vejnet kom imidlertid ikke almuen til gode. Kongevejene havde bestemt ikke den folkelige samfærdsel som første prioritet, det var tværtimod private færdselsårer alene forbeholdt den royale trafik uden forstyrrelser

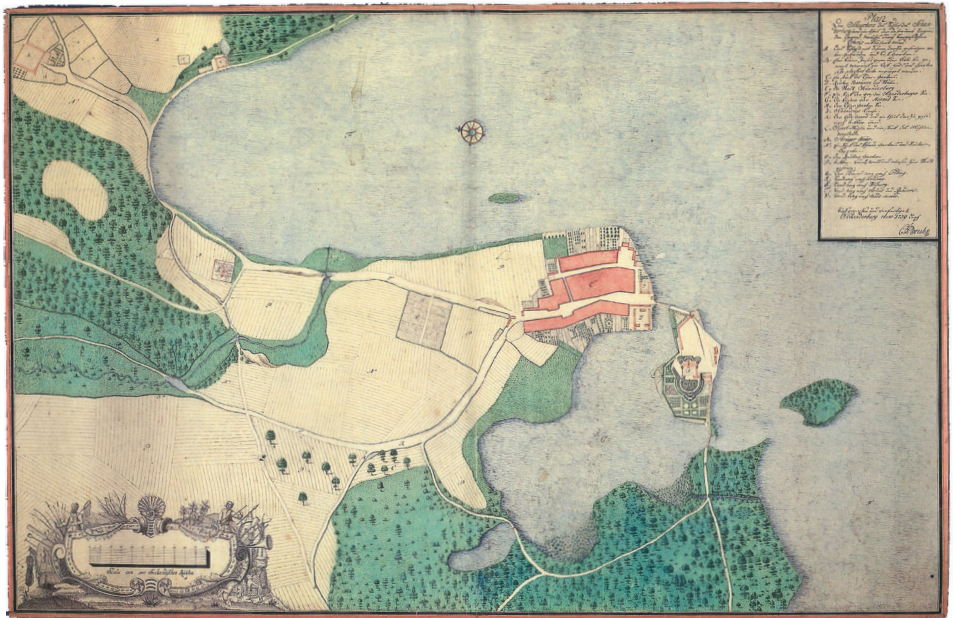

Udsnit af matrikelkortet fra 1817. Mellem 'Svane Søe' og 'Henning Søe' ses en brosignatur, hvor den nuværende Solundvej løber. Stedet er på kortet anført under navnet 'Madammens Eng'. Underboringshullets placering er markeret med blå firkant. Skanderborg Historiske Arkiv.

fra bøndernes sløve oksekærrer. Skulle en gemen bonde alligevel blive pågrebet på den kongelige kørebane måtte lovbyderen *'have forbrudt hvad han haver med at fare'* – dvs. han måtte pænt aflevere hele sin last i bøde for færdselsovertrædelsen³.

En af Frederiks kongeveje lå færdig i efteråret 1587, og den 9. oktober kunne regenten stolt meddele *'at vi har ladet gøre os en ny fordelagtig vej'*, således at kongen og det royale følge når *'lejlighed fordres kunne forrykke og forrejse mellem vort slot Koldinghus og vort slot Skanderborg'*. Denne royale vej til Kolding løb fra Slotsholmen og ind gennem Dyrehaven, hvor den stedvist har fulgt den nutidige landevej gennem skoven. På C. Bruhns kort *'Der Situation des Schlosses Schanderburg'* fra 1739, benævnes vejstykket gennem dyrehaven *'Der Königsweg nach Colding'*. Den nyligt fundne bro ved Sølund er altså en sidevej til Frederik 2.'s private kongevej⁴.

Skal vi dømme ud fra regentens mening om almuens færdselsrettigheder, har Frederik 2. nok ikke været synderligt begejstret for forstyrrende trafik tværs over Slotsholmen. Almuens gennemgående færdsel blev utvivlsomt forvist til den nyfundne bro, der har været en del af udbygningen af landevejsnettet mod nord. Frederik 2. kunne således uforstyrret varetage sine kongelige sysler i ro og mag på sit nye, bekvemme slot.

Kortet 'Der Situation des Schlosses Schanderburg' af C. Bruhn fra 1739 viser overfartsstedet mellem Svanesø og Lillesø, der på kortet benævnes hhv. 'Der Thier Garten Sø' og 'Die Kleine oder Hened Sø'. Vejstykket gennem Dyrehaven betegnes her som 'Der Königsweg nach Colding'. Øst er opad.

En flig af fortiden

Fundene fra det lille underboringshul har givet os en flig af nogle større byggeprojekter fra sen vikingetid og tidlig efterreformatorisk tid. Der kan ikke herske tvivl om, at byggeriet af brokonstruktionen ved Sølund må være iværksat på kongelig foranledning.

Men hvem stod bag anlæggelsen af det langt ældre vadested? Vi ved det ikke med sikkerhed. Men det er ikke usandsynligt, at træstammerne er anbragt i dyndet af egnens vikingetids-bønder, der ønskede at lette den lokale færdsel over det sumpede stræde. Torp-endelsen i landsbynavnet i *Skanderup* (tidl. *Sklandethorp* – nævnt første gang i skriftlige kilder i 1176), der har ligget ved den nordlige ende af Skanderborg sø, vidner om, at landsbyen er udflyttet fra en nærliggende vikingetidsbosættelse⁵. Det er muligvis den bosættelse, som arkæologer fra Museum Skanderborg undersøgte i 2004-2005 oven for stationsområdet, forud for anlæggelsen af industri kvarteret vest for Skanderborg Bakker. Her blev der undersøgt spor af flere langhuse og grubehuse fra vikingetiden ca. 950-1050 e. Kr. Måske er det netop landsbyboerne i dette lille vikingetidssamfund, der lagde træstammerne til rette i vadet.

Museumsinspektør Ejvind Hertz klatrer op af det lille underboringsbul på Sølundvej. Man kan håbe, at vi en dag får lejlighed til at klatre ned igen...

Men overfartsstedet kan let være ældre endnu. Vadesteder, trædestensrækker og simple spange har både i oldtiden og langt frem i historisk tid været almindelige, og selvom de ferske vandveje førhen har været vigtige færdselsårer, har søer og vandløb samtidig udgjort betydelige forhindringer for færdslen til lands. Nyere tids dræning, inddæmning og opdyrkning samt udretning af åslyng har omformet det danske landskab ganske betragteligt. Tidligere har der været talrige udstrakte vådområder og vandløb omgivet af sumpede kær, der har været yderst besværlige og ikke helt ufarlige at forcere. Vadestederne har ikke sjældent været i brug over lange tidsrum, og det har krævet jævnlig vedligeholdelse at holde dem farbare⁶. Det er således ikke utænkeligt, at de nyligt kulstof14-daterede træstammer under Sølundvej kan være udbedringer af et langt ældre vad. Vi ved det ikke.

Til bunds i dyndet

Det vil kræve en målrettet undersøgelse af overgangsstedet, hvis vi vil til bunds i dyndet og finde svar på nogle af de mange spændende spørgsmål, der uvægerligt trænger sig på. Eksempelvis vil en reel udgravning af overfartsstedets fulde bredde blandt andet kunne give et langt mere detaljeret indblik i de konstruktionsmæssige omstændigheder omkring både den royale bro og vikingetids-vadet. Hvor mange egestolper har eksempelvis broen haft i hvert bærende stolpesæt? Hvor langt er der mellem hvert brofag? Er der bevaret rester af broens øvre konstruktionsdele? Og er

der bevaret flere, muligvis endnu ældre, overgange på stedet? Endvidere vil en tilbunds gående gennemgang af skriftligt og kartografisk kildemateriale samt diverse efterreformatoriske arkivalier fra Rigsarkivet og det Det Kongelige Bibliotek utvivlsomt kunne afsløre vigtig viden om både vejanlæg og broer ved Skanderborg Slot.

Men sikkert er det, at næste gang du færdes ad Sølundvej, så træder du ikke 'kun' i Frederik 2.'s fodspor. Du krydser tilmed et tusind år gammelt vadested fra vikingetiden, som mangan en skanderborgenser op gennem tiden har betrådt – og to meter under dig, dér ligger beviset!

Litteratur:

Høgsgbro, K. E. (2004): 'Transport og færdsel på langs og tværs af de danske vandløb'. *Vejhistorie nr. 9*. Side 3-11.

Klostergaard, K. (2003): *Omkring Skanderborg Dyrehave – indtil skæbneåret 1940*. Silkeborg, Silkeborg Bogtryk.

Madsen, H. m.fl. (1983): *Skanderborg*. Skanderborg, Centraltrykkeriet i Skanderborg.

Reinholdt, H. (2006): 'I dag drog jeg til Skanderborg igen'. *Skalk 2006*, 4. Side 20-28.

Noter:

¹ Reinholdt, 2006.

² Høgsgbro, 2004:8.

³ Madsen et al, 1983:28.

⁴ Klostergaard, 2003/ Madsen et al, 1983:28.

⁵ Madsen et al, 1983:7.

⁶ Høgsgbro, 2004.